

Arbejde

Fangerne skulle arbejde som en del af deres straf. I begyndelsen arbejdede de med at bygge fængslet færdigt. Derefter var mange af fangerne beskæftiget med tekstilindustri under Crome & Goldschmidt.

Men gennem tiden har fangerne også arbejdet på trykkeri, skrædderi og gartneri. De har syet postsække, bygget kontormøbler, foldet kuverter og flettet pil. De har desuden samlet chokoldejulekalendere og vasket tøj. Endelig kunne de arbejde med den almindelige drift i fængslet, for eksempel i køkkenet, hos tømreren, smeden og mureren.

Ligesom arbejdet har selve arbejdstiden også ændret sig med tiden. Helt op til 1913 arbejdede fangerne fra 5.15 til 20, afbrudt af spisepauser, undervisning og gårdtur. Lørdag var også en arbejdsdag.

I 2003 arbejdede fangerne fra 8 til 15.30 mandag til torsdag og 8 til 15 om fredagen. De fanger, der var ansat i køkkenet, mødte dog 7.30 og havde fri allerede kl. 12.30 om fredagen.

Fangerne betalte ikke skat af de penge, de tjente og derfor blev det ikke kaldt løn, men dusør.

Fangernes arbejde

"Fangernes beskæftigelse er et vigtigt led i arbejdet for deres genopdragelse... En del af fangerne mangler rutine og sikkerhed i almindeligt forekommende arbejde. De mangler derfor selvtillid, og dette medfører atter, at de opgiver de pladser, som de anbringes i eller skaffer sig ved løsladelsen. Målet med fangearbejdet bliver derfor af fangen at skabe en brugbar arbejder."

(Almindelig instruks for fængselstjeneste, 1948, s. 11)

Arbejde eller ej

Ovenstående er et citat fra "Almindelig instruks for fængselsbetjente", og selvom den daterer sig til 1948, har forbedringen altid været grundtanken bag fangernes arbejde. Arbejdet var ikke kun tænkt som straf, men også et middel til et højere selvværd og moral, og desuden som en mulighed for at få en uddannelse eller lære et erhverv.

Men med tiden er der blevet knaphed på både arbejde og uddannelsesmuligheder i fængslerne. I 2010 blev der for eksempel sparet 60 lærerstillinger i fængslerne. Vicefængselsinspektør Michael Schøder forklarer problemet med, at "man må afpasse indsatsen efter de penge der er til rådighed" – med andre ord, der er ikke penge nok. Fængslerne mangler også ordrer på de produkter de fremstiller, hvilket betyder, at fangerne ikke har noget at lave, og ca. 30 % af danske fanger sidder i dag i cellen hele dagen uden at have noget at give sig til.

(Fakta og citat fra Michael Schøder fra: Magasinet Penge, DR; 9. marts 2011)

Fængslet om arbejdet 1990

"Det arbejde, som udføres af de indsatte i fængslet, er dels serviceydelser, der kommer fængslet til gode, dels produktion, der sælges. Således tilbyder anstalten beskæftigelse i køkken, vaskeri og gartneri samt snedkeri, væveri, trykkeri og

forskellige andre værksteder. De ansatte får løn/dusør. Normallønnen er juli 1990 187,50 kr. pr. uge. Det er muligt via akkord- og bonusordninger at forbedre lønnen op til ca. 600 kr., men den gennemsnitlige ugeløn vil være omkring 250 kr. De indsatte kan anbringe deres løn på en opsparingskonto, men sædvanligvis bliver den anvendt hos købmanden.”

(Kortfattet orientering om Statsfængslet i Horsens. Juli 1990)

Hvad blev lavet hvor?

Da fængslet blev opført, var der tænkt meget nøje over indretningen af de forskellige fløje. Fangerne boede i cellefløjene, som lå mod øst og vest. Når de skulle på arbejde, foregik det i en af fængslets 20 arbejdssale. De var fordelt, så der var tre afdelinger på hver etage i nordfløjen og to afdelinger på hver etage i sydfløjen. Eksempelvis lå der bomuldsvæverier i begge fløje, mens dugmageriet lå i sydfløjen og spinderiet samt skrædderværkstedet lå i nordfløjen.

Efterhånden fik man behov for mere plads til andre funktioner på fængslet og desuden var arbejdssalene for små. Derfor begyndte produktionen at rykke ud af hovedbygningen. I 1924 blev væveriet bygget nord for hovedbygningen og senere blev også malerværkstedet, værkstedet og pileflet også flyttet herud. Trykkeriet flyttede ud i en bygning nordvest for det nuværende gårdtursareal og i 1981 stod et nyt snedkeri færdigt ved siden af gymnastiksalen.

Tilbage i hovedbygningen var kun småfag i Gammel Celle og montagen i 1. nord, som hører til arresten.

Fængslet og Crome & Goldschmidt

Da de første fanger ankom i 1853, bestod deres arbejde det første år i at bygge fængslet færdigt. Derefter begyndte fangerne at arbejde med tekstiler – de vævede, de syede dynevår og de strikkede strømper. Dengang var det lokale fabrikanter, der lejede fangernes arbejdskraft af fængslet.

I 1857 ophørte aftalen med de lokale fabrikanter og fængslet indgik i 1860 en aftale med fabrikant Moritz Goldschmidt, konsul August Crome og købmand Sinding Christensen, der stod bag Crome & Goldschmidt i/s. Fra 1860 til 1875 beskæftigede de fast 200 fanger med klædefabrikation, bomuldsvæveri, knapfabrikation og farveri. Produktionen gik så godt, at Crome & Goldschmidt fra 1875 beskæftigede alle fængslets 500 fanger. Produkterne blev blandt andet solgt i en af de 25 ”Tugthus Udsalg”, der blev oprettet i hele Danmark. Ordningen fortsatte indtil 1916, hvor der kom kritik om konkurrenceforvridning, fordi fangernes løn var meget lav. Derefter ophørte samarbejdet med Crome & Goldschmidt og fangerne producerede i stedet kun til Statens eget forbrug.

Om arbejdsredskaber 1946

Fra instruksbog til betjente 1946, Afsnit om arbejdsredskaber

”Arbejdsredskaber. Holdbetjentene har ansvaret for, at det til arbejdsholdene udleverede værktøj og redskaber dagligt ved arbejdstidens ophør tilbageleveres i rengjort stand. Den udleverende funktionær har ansvaret for, at det udleverede værktøj på ny modtages tilbage. Om hændelige beskadigelser af værktøj skal værkmeesteren underrettes, f.eks. ved notat på den daglige arbejdsrapport. Såfremt beskadigelse er forvoldt med fortsæt eller grov uagtsomhed, skal der indgives rapport

om forholdet til inspektøren. Stiger skal altid uden for arbejdstiden være anbragt og fastgjort på deres pladser.”

Fængslet om værk mestre 1990

”Den næststørste gruppe af personale udgøres af arbejdsledere (værkmestre), hvor der til anstalten er knyttet 44 stillinger. Værkmestrene har en faglig uddannelse og fungerer som arbejdsledere på de enkelte værksteder. Desuden har værk mestrene en vagtfunktion overfor de indsatte.”

(Statsfængslet i Horsens, 1992, s. 19)

Fange om arbejdet 1992

”Der findes ingen beskæftigelse herinde, du kan bruge som forberedelse til et liv udenfor – undtagen til fortsatte narrestreger. Værkstederne er helt utidssvarende indrettet og beregnet på sinker. Det eneste sted, der tilnærmer sig forhold udenfor, er gartneriet, hvor man lærer at køre med trillebør og på den måde kan kvalificere sig til et job i en park udenfor.”

(Henning Laustsen, fange, Afdeling 5. I: Livet bag tremmerne, 1992, s. 109)

Fange om mangel på arbejde

”De fleste arbejdspladser i et fængsel fungerer i virkeligheden dårligt. Der bliver udført meget lidt reelt arbejde. Måske en time eller to pr. fange pr. dag. Fangerne er ikke interesseret i at bestille noget, når der er tale om ensformigt rutinearbejde der ikke forekommer meningsfuldt og er uden større økonomisk incitament. De fleste arbejdspladser har således karakter af parkering.”

(Tidligere fange i Vridsløselille, Torkil Lauesen, Magt og modmagt i fængslet, online-artikel printet 29. oktober 2009, der bygger på bogen: Fra forbedringshus til parkeringshus, 1988)

Overværkmesteren om mangel på arbejde

”En gang imellem så måtte vi jo lave parkeringskredsløb med dem. Sætte dem i parkeringskredsløb, som vi kaldte det. Ja, det vil så sige, så skulle de passe sig selv hernede i et lille stykke tid. Og det er så årsagen til så noget som det her, ikke [Nynes peger på et Backgammonbræt].

Backgammon og så noget. Så spillede de kort og så noget. Så måtte man jo altså sige. ... jeg skal altså gøre sådan og sådan og der kan I ikke komme med i morgen, men I skal være på jeres arbejde, uanset det. ... Vi kaldte det parkeringskredsløb, fordi de skulle bare være her.”

(Tidligere overværkmester og murer Ole Nynes i: interview den 24. marts 2009)

Fængselslæreren om mangel på arbejde

”Det er meget bekymrende at de indsatte på grund af manglende beskæftigelse og på grund af manglende tilbud om undervisning kan ligge på cellen det meste om dagen.”

(Kirsten Grønnebæk, formand for fængselslærerforeningen og fængselslærer på Statsfængslet Østjylland i: Magasinet Penge, DR; 9. marts 2011)

Undervisning

Egentlig var det ikke meningen, at fangerne i Horsens skulle undervises. Man mente ikke, at tugthusfangerne ville have gavn af undervisning. Men den første fængselspræst fik alligevel skaffet en lærer og hver søndag var der derfor undervisning i skrivning og regning fra kl. 14 til 17.

Tugthusfangerne blev undervist i fællesskab, mens forbedringshusfangerne fik enkeltundervisning i deres celler. Helt specielt var det med fangerne, der kom fra De vestindiske øer. De fik ekstraundervisning adskilt fra de andre fanger.

Efterhånden blev undervisningen udvidet til sangundervisning om søndagen og sprogundervisning. Her var målet ikke kun at forbedre fangerne, men også at forbedre deres muligheder for at udvandre fra Danmark, når de blev løsladt.

I 1970'erne var undervisningen blevet til en dagskole med 4 ansatte, hvor fangerne blandt andet kunne tage 9. klasse og i 1990'erne havde skolen plads til 30 personer, der kunne undervises i almen voksen uddannelse eller HF-enkeltfag. Undervisningen erstattede arbejde, men den optjente løn var mindre.

Albert Dam om undervisning

"Fangerne modtager eventuelt nogen undervisning [to timer om søndagen]. Skolepligten kommer med overgangen til fjerde klasse. Fanger under eller om ved 18 år vil dog straks ved indsættelsen få undervisning i almindelige skolefag. Og hvis en fange viser sig slet ikke at kende bogstaverne, det er sket, vil han blive undervist derefter. Desuden kan der tilstås undervisning i et sprog navnlig med henblik på udvandring efter endt straffetid."

(Albert Dam, Bort fra fængselsstraffene. Seks essays, 1988, s. 21)

HF på 8 år i 2011

Ifølge Magasinet Penge på DR den 9 marts 2011 tilbyder Statsfængslet Østjylland 8 timers undervisning pr. uge på HF-niveau. Det betyder, at man kan få en HF-eksamen, hvis man ellers har en dom på 8 år, for så lang tid tager uddannelsen med så lavt et timetal. I programmet udtaler Kirsten Grønnebæk, formand for fængselslærerforeningen og fængselslærer på Statsfængslet Østjylland: "I øjeblikket er der tilknyttet fem faste lærere og to timelærere til undervisning af 228 indsatte. Så naturligvis kan vi ikke dække det store behov og den store efterspørgsel, der er på undervisningen. ... Det er meget bekymrende at de indsatte på grund af manglende beskæftigelse og på grund af manglende tilbud om undervisning kan ligge på cellen det meste om dagen."

(Magasinet Penge, DR; 9. marts 2011)

Fængselsmalerens skraldespand

Horsens Museums Fængselssamling rummer genstande, der med deres historier rører os, og tvinger os til eftertanke. Ofte på grund af deres triste baggrund, men ind imellem også fordi de er ekstraordinære beviser for menneskelig varme og overskud. Et godt eksempel på denne sidste type er fængselsmalerens skraldespand.

Fængslet i Horsens havde en maler. Han havde et værksted. Og i værkstedet havde han en skraldespand. Skraldespanden har en gang været en hel almindelig skraldespand. Sådant en alle os, der endnu ikke har en af de store plasticcontainere, sætter en stor papirpose fast i, som vi derefter fylder med ugens affald. Maleren brugte sin skraldespand helt som os andre, til affald. Det der adskiller den markant fra det normale, er dens udseende. Den er nemlig på et tidspunkt blevet malet i en cremet hvid farve, og oven på låget, er den derefter dekoreret med monogrammet SH og en kongekrone, indrammet med en linie og med ordet "Malerværkstedet". Dekorationen er i flere farver, og delvis udført med skabelon.

I 2009 indsamlede Horsens Museum genstande og historier overalt i det lukkede fængsel. Også i malerens værksted, hvor skraldespanden stod. Når man går rundt i så stor en bygning med så mange ting, historier og muligheder, er det ikke let at beslutte hvor grænsen skal trækkes mellem hvad der ikke skal indsamles, og hvad der skal. Men med skraldespanden var valget let. Den er nu en vigtig del af Horsens Museums Fængselssamling.

Den er dekoreret i en let genkendelig stil, der oser af kunstnerisk overskud. Og det er netop overskuddet, der gør skraldespanden til noget særligt. For det fandt vi ellers ikke mange eksempler på, i de forladte fængselsbygninger i 2009. Skraldespanden stikker ud, den pirrer ens fantasi, og man får lyst til at kende dens historie.

Ikke så underligt er skraldespanden uden signatur. Hvem sætter signatur på en skraldespand? Så udover at det var en dekoreret skraldespand fra malerværkstedet, vidste vi ingenting. Det gav til gengæld frit rum for fantasien. Gennem hele indsamlingekampagnen i 2009 bryggede indsamlingsholdet mange gode forslag sammen om skraldespandens historie.

Men en dag faldt alle forslagene til jorden med et brag. Rickey Iversen kom nemlig på besøg hos os i fængslet. Rickey har tidligere boet der som fange, og han hjælper museet med informationer. Den dag besøgte Rickey malerværkstedet for at hilse på Jane, der gik og dokumenterede og samlede genstande ind. Og det absolut første han sagde, var, "Nå, der står min skraldespand jo stadig."

Den *rigtige* skraldespande-historie er, at Rickey i en årrække arbejdede som medhjælper hos fængslets maler. At Rickey arbejdede der, var der i og for sig ikke noget underligt i. Han er nemlig uddannet skiltemaler. Når man som fange arbejdede for en af fængslets håndværkere (værkmestrene), havde de deres eget pausested, adskilt fra de ansatte. Hos maleren var det ude i selve værkstedet, strategisk placeret, så værkmesteren havde fuldt opsyn fra kontoret. Rickey har fortalt, at ud over at han jo så naturligt også kunne se maleren, så var det mest prægnante i hans udsigt, skraldespanden. Og den var ikke køn. Det tænkte Rickey så over dag, efter dag, efter dag, indtil han til sidst spurgte maleren, om han måtte male den. Og det måtte han.

Skraldespanden står nu som et fint eksempel på en af de meget vigtige faktorer i fængselslivet, nemlig tid, og hvordan man får den til at gå. Sjældent, hvis nogensinde før, har en skraldespand i brug, været gjort til genstand for så stor kunstnerisk omhu, omtanke og professionel dygtighed, samt sans for komposition, detaljer med en tvist af humor.